

SPRÁVY A POSUDKY

Na začiatku každej zmeny myslenia je inšpirácia

[ZUMRÍK, Miroslav: *Filozofické aspekty korpusovej lingvistiky*. Bratislava: Veda 2020. 80 s. ISBN 978-80-224-1826-3.]

Vedecká monografia *Filozofické aspekty korpusovej lingvistiky* sa svojím názvom a obsahom hlási k interdisciplinárnemu prístupu v skúmaní skutočnosti, ktorý vychádza z jazykovedného, presnejšie „korpusového“ prístupu k jazyku a svetu. Na prvý pohľad sa laickému čitateľovi takéto spojenie môže javiť ako samoúčelné hľadanie súvislostí medzi dvomi oblasťami, ktoré síce nejako spolu súvisia, ale nemajú až toľko prienikov, koľko by sme si želali. To však nie je Zumríkov prípad, pretože korpus v jeho úvahách zastáva podstatne komplexnejšie miesto. Nie je len elektronickou vzorkou jazyka, ktorú je možné ďalej využiť na jazykovedný výskum, ale aj „disponibilným artefaktom“, ktorým sa korpus ako vzorka jazyka stáva „čímisi objektívne jestvujúcim, vonkajším, materializovaným, hoci zároveň digitálnym predmetom“ (s. 17). Takéto chápanie so sebou prináša filozofické (ale aj metodologické) konzekvencie, a preto viac než samotný jazyk a jeho opis je predmetom monografie určitá metodológia „filozofického pohybu“, ktorý korpusová lingvistika tak v jazykovede, ako aj v humanitných vedách – a v tomto prípade najmä vo filozofii – vyvoláva.

Hneď na začiatok je potrebné povedať, že kniha má niekoľko rovín, autor ich explicitne naznačuje na niekoľkých miestach v úvode, ktorý nechce byť návodom na čítanie, no obsahuje stručný sumár jednotlivých kapitol a cieľov v snahe naznačiť ich vzájomnú prepojenosť, resp. „isté pohyby myslenia“, ktoré v závere podrobí hlbšej reflexii. Stručne zrekapitulované, od pojmu „komplexnej skutočnosti“ v prvej kapitole postupuje cez „vzťah subjektu a jazyka“ do oblasti „korpusovej lingvistiky a filozofie technológie“, aby preskúmal status korpusovej lingvistiky vo svetle „antropologických konštánt“. Ide o deväť pomerne stručných, zato však hutných a filozoficky vyzretých kapitol, ktoré sú originálnym príspevkom nielen pre oblasť

korpusovej lingvistiky, ale aj filozofie. Pridanou hodnotou tohto prístupu je, že s komplexnosťou myšlienok sa čitateľ nemusí vyrovnávať naraz, ale postupne po jednotlivých kapitolách, čo je vzhľadom na náročnosť a šírku témy dôsledkom autorovej ústretovosti voči čitateľovi, akoby si uvedomoval, že si musí ešte len vytvoriť recipienta svojich myšlienok.

Spomínaný pohyb v dosiaľ málo preskúmanej (interdisciplinárnej) oblasti spojený s náčrtom kontúr nového spôsobu myslenia, ktorý si digitálna skutočnosť vo svojej komplexnosti vyžaduje, autora knihy vedie k tomu, aby sa filozoficky vyrovnal najmä s dedičstvom fenomenologickej filozofie. Práve tá totiž formulovala ešte začiatkom minulého storočia nárok komplexnosti vo vzťahu subjektu a sveta. Husserlova filozofia je však len východiskom, ktoré autor dopĺňa o aktuálne reflexie, z oblasti jazykovedy aj z oblasti filozofie. Po teoretickom úvode (kap. 1 a 2), v ktorom sa autor snaží priblížiť východiskové rámce hlavných tradícií uvažovania o problémoch jazyka a sveta (z filozofického aj z jazykovedného aspektu), najmä v nasledujúcich dvoch kapitolách autor konfrontuje korpusovú lingvistiku a filozofiu technológie. Ich spoločnou bázou sú spôsoby „jestvovania a poznávania“. Ontologické otázky jestvovania jazyka ako určitého fenoménu sa tu prekrývajú s otázkami epistemologickými s cieľom definovať „korpusy“ na jednej strane ako predmety skúmania a technologického vývoja a na druhej strane ako prostriedky poznávania jazyka. Práve týmto prepojením ontologickej a epistemologickej roviny autor môže jazykové korpusy definovať ako elektronicky spracované vzorky autentických jazykových prejavov, ktoré predstavujú istý typ technických artefaktov. A to artefaktov, ktoré vďaka technológii prekonávajú vo vzťahu k subjektu limity individuálnej mysle: „Technológia vo svojich rôznych podobách predstavuje spôsob, ako môže človek premieňať zložky svojho sveta na disponibilné artefakty“ (s. 26).

Po tejto technologickej diferencii s ontologickými následkami pre svet jestvovania a poznania sa v nasledujúcich kapitolách ďalej skúmajú dôsledky transformácie vzťahu medzi človekom a svetom, respektíve medzi človekom a jazykom na základe štruktúry jazykových dát, ktoré prekračujú kognitívne limity individuálnej mysle. V nadväznosti na uvedené je nevyhnutné definovať na novej úrovni „rôznorodosť úloh korpusovej lingvistiky“ (kap. 5), ako aj štatút „korpusu ako elektronickej vzorky jazyka“ (kap. 6). Nie náhodou v týchto pasážach nachádzame tvrdenia, ktoré priamo odka-

zujú na filozofiu jazyka či na pojem jazykových hier: „Poznať význam slova znamená v duchu tejto koncepcie vedieť slovo použiť v kombinácii s ďalšími slovami, v ich kontexte. Možno dokonca povedať, že Wittgensteinove myšlienky tak nepredstavujú iba príspevok k filozofii technológie, ale tiež konkrétne v Logicko-filozofickom traktáte (1922) myšlienkovy anticipujú postupy korpusovej technológie“ (s. 40).

Pomyselné centrum knihy tvoria kapitoly 7 – 9, v ktorých autor postupuje od „odhaľovania skrytej štruktúry dát“ (kap. 7) až po interpretáciu „korpusovej lingvistiky vo svetle antropologických konštánt“ (kap. 9). Aj v týchto úvahách zohráva hlavnú úlohu komplexnosť, pričom odhaľovanie skrytých štruktúr veľkých dát vedie ku kvalitatívnemu posunu od epistemologických k metodologickým otázkam, teda k tzv. filozofii kvantitatívnych metód. Rovnako ako v iných oblastiach, ktoré pracujú s veľkými dátovými súbormi (napr. dištančné čítanie, strojové učenie a pod.), aj tu sa kvantitatívne metódy zameriavajú na odhaľovanie variácií, vzorov a pravidielností. Teda cieľom poznania sú pomerne stabilné javy „opakujúce všeobecné vlastnosti sveta, ktorý sa usilujeme vysvetliť“ (s. 46). Ôsma kapitola venovaná „korpusovej lingvistike v celku prístupov k jazyku“ spočiatku charakterizuje pozíciu korpusovej lingvistiky ako „nekompromisne empirickú“. Autorovým zámerom je konverzia tejto pozície bližšie k spomínanej komplexnosti, a to na základe povahy jazykového systému. Vyslovuje tu v podstate prvýkrát explicitne to, čo bolo naznačené už predtým, t. j. širšie ukotvenie korpusovej lingvistiky vo všadeprítomných technológiách, ktoré zasahujú do nášho sveta. Práve v tejto kapitole autor prvýkrát použil aj termín „digitálne humanitné vedy“, aj keď v texte je táto tendencia jasne naznačená už skôr: „V rámci digitálnych humanitných vied sa zasa prepája výskum, vývoj i celkový spôsob výskumného a praktického života, životná prax, čoho výsledkom sú i nové spôsoby myslenia, napríklad myslenie prostredníctvom médií“ (s. 54).

Posun k oblasti digitálnych humanitných vied a rovnako aj jeho načasovanie do predposlednej kapitoly anticipuje ďalší vývoj autorových myšlienok, ktoré v 9. kapitole prechádzajú viac do oblasti metodológie a filozofie. Aj tento posun je ukotvený v jazyku, lebo korpusová lingvistika je jednou z podôb, ako sa človek vzťahuje k svetu prostredníctvom znakov: „Takýto semiotický a antropologický pohľad na korpusovú lingvistiku sa reflektuje aj vo fenomenologicky orientovanej filozofii technológie, pričom špecifi-

kom fenomenologického myslenia, a teda akýmsi prienikom jednotlivých fenomenologických modelov a pozícií je, že fenomenológia skúma podmienky, vďaka ktorým sa nám veci javia také, aké (pre nás) sú“ (s. 59). Ako naznačuje citát, v záverečnej časti monografie M. Zumrík situuje poznanie sveta a jazyka v zhode s filozofickou tradíciou, ktorú si zvolil, do jazyka, respektíve do procesu jeho sebaštruktúrácie a sebaútvárania. Týmto obratom k subjektu, aj keď v jeho ponímaní ide o subjekt jazyka, sa jeho úvahy navracajú k filozofickým koreňom. Nie je to však návrat rovnakého, ale návrat, ktorý z novej perspektívy zadefinuje všetky parciálne prvky (svet, subjekt, jazyk), o ktoré sa jeho výklad zo začiatku opiera, čo je vo svojej podstate silné filozofické gesto.

Žijeme v dobe, keď digitálne technológie zásadným spôsobom modifikujú nielen náš každodenný život, ale aj spôsoby nášho prístupu a poznávania sveta. Každá zmena myslenia (alebo paradigmy, ak chceme) so sebou prináša nové interpretácie a pohľady na svet. V tomto zmysle je monografia Miroslava Zumríka mimoriadne inšpirujúcim dielom prinášajúcim napriek skromnému rozsahu originálne pohľady a myšlienky, z ktorých je možné o súčasnom myslení načerpať viac inšpirácií než z rozsiahlych traktátov. Vďaka komplexnosti autorovho „myšlienkového pohybu“, ktorého sme svedkami, umožňuje táto kniha aj menej zorientovanému čitateľovi uvedomiť si rozsah a využiteľnosť kvantitatívnych výskumov, a to nielen v oblasti jazyka (odkiaľ tento pohyb pôvodne pochádza), ale ako to naznačuje sám autor, aj v budúcnosti, na dátach založených skúmaníach človeka a jeho sveta.

*Marek Debnár
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV*